

Intervija ar Purvīša balvas eksperti Ievu Astahovsku: „Māksliniekam novērtējums ir viena no motivācijām kaut ko darīt un apliecinājums, ka tas, ko viņš dara, ir vajadzīgs vēl kādam.”

2017. gada sākumā jau piekto reizi noskaidrosim prestižākā mākslas apbalvojuma – Purvīša balvas - laureātu. Viena no Purvīša balvas ekspertēm, mākslas kritiķe un kuratore Ieva Astahovska dalās pārdomās par mākslas kritiku Latvijā un atskatās uz aizvadīto desmitgadi Latvijas mākslā.

Jūsu uzdevums ir vērtēt mākslu. Kā būt objektīvam, pildot šo pienākumu?

Ar to man ir vislielākās grūtības, jo māksla jau nav sports, un atrast objektīvus kritērijus, kā noteikt, kas ir labs un kas – vēl labāks, ir teju neiespējami. Purvīša balvas nominantu izvirzīšanas procesā savu lomu spēlē arī salīdzinājuma faktors, jo konkrētajā ceturksnī ir noteikts skaits izstāžu, un vērtējumā ienāk salīdzināšana. Taču vērtētāji, viņu pieredzes, priekšstati, gaumes ir dažādas. Arī veidi, kā mākslinieki strādā, ir atšķirīgi, un ir grūti viņus visus nostādīt uz vienas starta līnijas un pateikt – šis, lūk, skrēja visātrāk vai tas uzleca visaugstāk. Tomēr Purvīša balvas sakarā vērtētāju atšķirīgās pieredzes kopsaucēju ļauj rast caur dažādību.

Vai Jums ir pamatkritēriji "Purvīša balvas" vērtēšanas un nominēšanas procesā?

Kritēriji ir subjektīvi un drīzāk intuīcijā balstīti. Turklāt man šķiet, ka gan mākslas radīšanā, gan mākslas uztverē būtisks ir arī paaudžu jautājums. Tas, kas ir vērtīgs, interesants un aizraujošs man, iespējams, nebūs vērtīgs un aizraujošs, piemēram, tikko Latvijas Mākslas akadēmiju beigušam vai kādam, kam mākslas "bagāža" ir daudzus gadus desmitus. Man biežāk interesanti ir manas paaudzes vai mana uztveres horizonta mākslinieki. Bet vērtēšanas procesā, pārdomājot ceturkšņa nominantus, piedomāju, lai tie būtu pietiekami dažādi.

Kas mākslu dara izcilu? Kādi elementi kritiķim ļauj darbu novērtēt kā izcilu?

Šis izcilības faktors... Man tas liekas ļoti retorisks un diskutabls formulējums mākslai. Tas, kas ir izcils vienam skatītājam, var būt garlaicīgs un neko neizsakošs kādam citam. Protams, eksistē vispārīgi kritēriji – vizuāli, emocionāli, intelektuāli. Bet viegli varētu atrast dažādus mākslas vērtētājus, kur katram "izcils" nozīmētu kaut ko pilnīgi citu. Tāpat kā dzīvē māksla ir arī spēle ar to, kas vienam rezonē, citam – ne.

Ko, Jūsprāt, mākslinieks sagaida no kritiķa? Vai mākslas jomu Latvijā kritiķi gana stimulē?

Par to, ka kritika ir krīzē, tiek runāts jau ilgu laiku – gan Latvijā, gan jebkur citur. Taču tas ir arī tāpēc, ka mainījies ir komunikācijas formāts. Vairs netiek rakstītas fundamentālas, vērtējošas kritikas, kur kritiķis, piemēram, norādītu, kas trūkst mākslas darbam vai kas tajā ir "izcils". Tas ir aizgājuša laikmeta žanrs, tagad kritika daudz biežāk eksistē kā tvīti, feisbuka ieraksti vai diskusijas, sarunas publiskajā telpā. Protams, ir ļoti svarīgi, ka kritika kā joma turpinās – Latvijā caur drukāto presi, žurnālu "Studija", portāliem Arterritory.com, Punctum. Tas ir nepieciešams gan māksliniekiem, gan videi kopumā. Ikviens, kurš dara kaut ko, kas būtisks pašam, sagaida arī kādu rezonansi. Mākslinieku gadījumā vēl jo vairāk, jo viņi savus darbus rāda publiski un vēlas saņemt atgriezenisko saiti. Kvalitatīvāko saiti viņi varētu gaidīt no mākslas rakstītājiem jeb kritiķiem, kas iedziļinās mākslas darbā, nevis pārskrien pāri virspusēji "patīk, nepatīk" līmenī. Kritiķa uzdevums ir censties to iznest redzamībā. Mākslas darbu lasījumi var būt dažādi, un arī to es redzu kā kritiķa uzdevumu – piedāvāt plašāku interpretāciju un skatījumu uz mākslas darbu, paplašināt darba uztveres horizontu. Mākslas darbs ietver arī kontekstu un kopumu, kas tiešā veidā nav redzams, un kritiķis uz to var norādīt.

Mākslinieki aizvien meklē jaunus medijus sava redzējuma izpausmēm. Notiek eksperimenti ar materiālu, skaņu, tehnoloģijām. Kā Jūs raksturotu šo tendenci un tās lomu laikmetīgajā mākslā?

Eksperimenti ar dažādiem materiāliem, formām, žanriem un mākslas veidiem ir visnotaļ sena prakse, lai

gan, jā – tā ir viena no raksturīgām iezīmēm katra perioda jaunajai mākslai. Un laikmetīgajā mākslā tas ir īpaši raksturīgi, varbūt tāpēc tajā ir arvien zināma disonanse ar tradicionālajām gaidām. Laikmetīgā māksla rezonē aktualitāti, kas parādās ne tikai caur konceptiem un idejām, bet arī caur struktūrām, materiāliem, medijiem, ar kādiem māksla tiek radīta.

Vai Latvijas mākslā saredzat arī modes tendences? Ko esat novērojusi kā paliekošu, ko ātri pārejošu?

Tādas noteikti ir, un tas attiecas ne tikai uz Latvijas mākslu. Ir brīži, kad populārs kļūst noteikts mākslas medijs vai aktualizējas noteikta estētika. Šādas tendences ir dabisks mākslas process, ko ietekmē dažādi faktori, arī mācību iestādes, kurās jaunie mākslinieki studē. Pirms gadiem desmit - piecpadsmit reti kurš mākslinieks studēja ārpus Latvijas, un arī mākslas izteiksme bija viendabīgāka, piemēram, visai poētisks skatījums, drīzāk vērojošs, nevis aktīvi iesaistošs, vai uzmanības pievēršana tehniskajam risinājumam, nevis konceptuālajam vēstījumam. Pēdējos gados arvien vairāk jauno mākslinieku studē un rezidē ārpus Latvijas, Rietumu mākslas vai izglītības institūcijās. Arī tur eksistē noteiktas tendences, piemēram, neokonceptuāla pieeja. Taču svarīgākais ir tas, vai mākslas darbs piedāvā kaut ko vairāk par tendenci. Līdzīgi kā ar valodu – tajā var izstāstīt ļoti atšķirīgus stāstus, gan kaut ko uzrunājošu, gan garlaicīgu. Arī mākslā, variējot tendences, var radīt saistošu mākslas darbu un var radīt kaut ko, kas pēc brīža jau ir aizmirsts.

Ko šobrīd varētu saukt par tendenci Latvijas mākslas vidē?

Pirms kāda laika man šķita, ka jaunās mākslinieku paaudzes vidū aktuāla ir interese par nesenās vēstures procesiem, kas palikuši kā nospiedumi no pagātnes. Par postpadomju kontekstiem savos darbos reflektēja ļoti dažādi mākslinieki. Taču, ja par to domāju no šī brīža skatupunkta, to vairs neredzu kā aktualitāti. Varbūt arī iepriekš to piefiksēju tāpēc, ka man pašai šī tēma bija svarīga. Kādu brīdi mākslā bija vairāk sociāla aktīvisma noskaņas, lai gan atšķirībā no Rietumu kreisi orientētās mākslas tas nebija aktīvisms tīrā formā, kur māksla pakārtojas sociālām intervencēm vai provokācijām. Tomēr arī to šobrīd nesaskatu kā tendenci. Nemainīga ir aizraušanās ar pašu mākslas mediju - ne tikai formas vai estētiskajām vērtībām, bet arī tehnoloģijām, kādās top šie darbi. Tā gan nav tendence, drīzāk noturīga iezīme Latvijas mākslā, kas droši vien caur Latvijas Mākslas akadēmiju tiek mērķtiecīgi turpināta. Par šī brīža tendencēm grūti spriest arī tādēļ, ka to identificēšana prasa mazliet retrospektīvu skatienu – par to, kas notiek šobrīd, visticamāk, varēs runāt pēc kāda laika. Mākslas process ir pietiekami dzīvīgs un dažāds.

Kā raugāties uz mākslas vidi Latvijā. Cik vienota tā ir?

Manā skatījumā tā eksistē kā orbītas, klāsteri, vairākas mikrovides, kas, virzot mākslas procesu, daļēji pārklājas, kur visi viens otru pazīst, bet kas eksistē katra par sevi. Mākslas vide visur pasaulē lielā mērā balstās uz institucionālām struktūrām. Lai cik ideālistiski varētu skatīties uz mākslu, domāt, ka to rada tikai mākslinieka iekšējā pieredze, taču mākslas pasauli veido mācību iestādes, muzeji, galerijas, mākslas centri, nevalstiskās organizācijas, kas rīko izstādes, kurās mākslinieki rāda savus darbus, arī izdevumi, mākslas prese, kas fiksē mākslas procesu. Latvijā noteikta vide veidojas ap mākslas akadēmiju, cita – ap galerijām un muzejiem, vēl cita – ap nevalstisko sektoru. Piemēram, strādājot Latvijas Laikmetīgās mākslas centrā, noteiktu vidi redzu ap to. Citu nevalstisko mākslas centru Kim? vai RIXC konteksts ir mazliet atšķirīgs, lai gan var ieraudzīt līdzības. Ap Latvijas Mākslas akadēmiju veidojas vēl cita vide ar jaunajiem māksliniekiem, kas veido pietiekami dinamisku mākslas dzīvi.

Kā vērtējat brīvību izpausties mākslā Latvijā? Vai mākslinieku brīvība tiek ierobežota, vai tomēr Latvijā varam atļauties visu?

Ja domājat brīvību kā kaut ko pretēju cenzūrai, tad Latvijā ar to nesaskatu problēmas. Ir, protams, atsevišķi skandāli, piemēram, gadījums izstādē “Disidents” pirms pusotra gada Stūra mājā ar krustā sisto lelli, kas kādam atgādināja Putinu, un darbs tika izņemts no izstādes. Bet tās ir tādas ekscentriskas situācijas, par ko nevar runāt kā par mākslinieka brīvības ierobežošanu vispār. Citāds ir piemērs, kas arī aktualizējās apmēram pirms gada ar tā saukto “tikumības likumu”, kur politiķu konservatīvisms un populisms vēlējās ieviest izglītības un attiecīgi arī kultūras satura cenzūru. Tam bija skaļa rezonanse, sevišķi kultūras un

mākslas vidē, norādot, ka šodien šāda cenzūra demokrātiskā valstī ir ne tikai ahahronisms, bet arī absurds. Taču, ja runā par pragmatiskām pozīcijām, tad māksliniekus drīzāk ierobežo ekonomiskie faktori. Viņiem apzināti vai neapzināti nākas pielāgoties kādiem estētiskiem un finansiāliem faktoriem. Arī radīt darbus, ko skatītāji var redzēt izstādēs, nevis iecerēt kaut ko tik grandiozu vai sarežģītu, ko teju neiespējami īstenot izmaksu dēļ.

Vai māksliniekiem, Jūsprāt, būtu jābūt aktīvākiem, paužot savu nostāju par politiskiem un sociāliem notikumiem/aktualitātēm?

Manuprāt, mākslinieki ir tikpat aktīvi, cik sabiedrība kopumā. Arī no sabiedrības var gaidīt lielāku aktivitāti, lai gan pilsoniskā iesaistīšanās notiek arvien biežāk. Ne pārāk lielo mākslinieku aktivitāti sociālos procesos vistiešākā veidā saistu ar postpadomisko mantojumu. Padomju laikā ne sabiedrība kopumā, ne arī mākslinieki nevarēja ietekmēt sociālās un politiskās norises, kas tika regulētas no "augšas". Astoņdesmitajos gados sociālā aktivitāte bija daļa no Atmosdas vispārējā procesa. Bet arī pēc tam sabiedrība ir bijusi pasīva, neticot, ka spēj pēc būtības kaut ko ietekmēt un mainīt. Arī šodien ir daudz problemātisku sociālo procesu, bet ne tik bieža ir iesaistīšanās to iespējamām izmaiņām. Mākslā tas ir līdzīgi.

Vai mākslai būtu tāds spēks iekustināt kaut kādus procesus?

Tas ir jautājums par ideālistisko skatījumu – vai ticēt, ka māksla spēj mainīt pasauli? Es domāju, ka nē, bet māksla, tās radītās vibrācijas un rezonanse rada vērtības, kas ir ļoti būtiskas noteiktai sabiedrības daļai. Tāpēc ir svarīgi, ka mākslai ir iespējas tapt radītai, būt dinamiskā procesā.

"Purvīša balva" ir augstākais novērtējums mākslā Latvijā. Vai jūtat, ka mākslinieki šo balvu arī attiecīgi novērtē?

Noteikti. Novērtējums ikvienam kaut kādā brīdī ir būtisks. Ieliktā enerģija, radot mākslu, ir gana liela, lai kaut ko sagaidītu atpakaļ, un visbiežāk tas nav iespējams finansiālā ziņā. Novērtējums māksliniekam apliecina, ka tas, ko viņš dara, ir vajadzīgs ne tikai pašam, bet vēl kādam. Purvīša balvā svarīgs ir arī pragmatiskais aspekts – savu lomu spēlē balvas monetārā daļa. Izdzīvot ar mākslu nav viegli, lai gan, manuprāt, tajā darbojas tie, kas nevar nedarboties, kam tā ir dzīves sastāvdaļa.

Purvīša balva ir arī viens no jomas orientieriem – tā izceļ spilgtākos mākslas procesus – gan caur māksliniekiem, kas tiek nominēti katra ceturkšņa ietvaros, gan uz finālu izvirzītajiem astoņiem māksliniekiem, gan mākslinieku, kas iegūst balvu.

Balva arī fiksē nosacītu mākslas panorāmu. Tajā gan ir savas grūtības, piemēram, iepriekš izskanējusi kritika, ka būtiski procesi paliek ārpus šī novērtējuma. Taču pēc pirmās piecgades tika izdots izdevums ar visiem Purvīša balvai virzītajiem un pat tikai pieminētajiem māksliniekiem. Izšķirstot tādu publikāciju, var gūt priekšstatu par aktuālo mākslu.

Tuvojas Purvīša balvas desmitgade. Kā Jūs raksturotu un kā atskatītos uz šo aizvadīto periodu Latvijas mākslā?

Aizvadītie desmit gadi, manuprāt, ir bijuši mēreni dinamiski un daudzveidīgi, pateicoties dažādajām mākslas mikrovidēm, orbītām, kas eksistē Latvijas mākslā un nodrošina atšķirīgu mākslas prakšu iespējamību.